

Кирғизистон Республикасининг Ўш ҳудудидаги кекса ёшдаги
кишиларнинг конфликтдан сўнги заиф ва муҳтожлик ҳолатини
ўрганиш бўйича тадқиқот ҳисоботи

ОБФ "Луч-Лотоса"

Резюме

Ушбу ҳисоботда Хелпэйдж Интернэшил халқаро нодавлат ташкилоти томонидан кекса ёшдаги заиф ва ёрдамга муҳтож кишиларнинг конфликтдан сўнгги муҳитдаги ижтимоий ҳолатига ва талабларига баҳо бериш мақсадида уюштирилган тадқиқот натижалари ҳакида сўз қилинади. Тадқиқот Қирғизистоннинг Ўш ҳудудида 2010 йилнинг июнь ойида мамлакат жанубида бўлиб ўтган қонли фожиалардан сўнг ўтказилди. Тадқиқот Луч Лотоса маҳаллий нодавлат ташкилоти томонидан ўтказилди ва унинг натижаларига ХелпЭйдж Интернэшил халқаро нодавлат ташкилоти ҳодимлари томонидан баҳо берилди. Ўтказилган тадқиқот ва унинг натижалари тўғрисидаги ушбу ҳисоботнинг мақсади буғунги кунда Ўш ҳудудидаги ёши улуғ ёрдамга муҳтож кишиларга хос бўлган муаммоларнинг табиятини ўрганиш билан уларга ёрдам кўрсатиш ишидаги ХелпЭйдж Интернэшил ташкилотининг фавқулодда ҳолатлар бўйича гурухи ва шунинг билан бирга ҳудудда фаолият юритаётган бошқа халқаро ташкилотларнинг саъй харакатларини жонлантириш мақсад қилиб белгиланди. Ўтказилган тадқиқот натижалари кўплаган муаммоларнинг, эмоционал, ижтимоий ва таъминот ҳолатига оид масалаларнинг мавжудлигини кўрсатди. Аслида, Ўш ҳудудида истиқомат қилаётган ёши улуғ кишилар дуч келаётган энг асосийси муаммо бу уларнинг ҳозирги иқтисодий аҳволи. Тадқиқотга кўра, аҳоли бошдан кечираётган иқтисодий қийинчиликлар етарли даражада кўп ва бу ҳолат энг заиф ва ёрдамга ўта муҳтож кишиларнинг анчагина катта қисмiga уларнинг ўз ўзи ва оила аъзоларини озиқ-овқат ва кийим-кечак билан таъминлаш имкониятига терс таъсир кўрсатади. Тадқиқот доирасида маълум қилинган муаммо ва масалаларнинг кўлами анча кенг; бу эса ўз навбатида келажакка бўлган прогноз ва энг асосий масала ҳам шунда. Олдинда қишиларнинг яқинлашиб келмоқда ва тадқиқотдан келиб чиқсан ҳолда айтиш мумкинки, ҳудуддаги заиф ва ёрдамга муҳтож аҳолининг кўпчилик қисми қишининг қирчиллама совуғига ҳеч қандай бир бошпанасиз, етарли кийим-кечаксиз ёки тиббий дори дармонсиз ва, энг аянчлиси, ҳеч қандай маблагсиз қуруқ чўнтак, егулик ҳеч вақоси йўқ бўй-бўш шкаф ва ошқозон билан дуч келишидир.

Ҳисобот Дэвид МакДональд томонидан тайёрланган.

Муқова ва жилддаги суратларни мустақил журналист Долтон Бэннет олган.

Таржимон Шерзод Заиржанов.

Ушбу нашрнинг ҳар қандай қисми нотижорат ва маориф мақсадида гина рухсатномасиз қайта чоп қилиниши мумкин. ХелпЭйдж Интернэшил халқаро нодавлат ташкилотини аниқ кўрсатиб, бизга ҳисоботнинг қайта нашр қилинган қисмларининг нусхасини ёки унинг интернетдаги манзилини юборишингизни илтимос қиласиз.

Мундарижа

1. Кириш сўз.....	4
2. Қўлланилган методология.....	5
3. Таҳлил.....	6
3.1 Даромад манбаи.....	8
3.2 Тиббий муҳтожлик.....	10
3.3 Эмоционал ҳолат.....	11
3.4 Ахборот олиш имконияти.....	13
3.5 Ҳужжатлар.....	14
3.6 Мактабдаги дарсларга қатнашиш	14
3.7 Респондентларнинг миллатига/жинсига қараб тақсимланиши.....	15
4. Яқунловчи изоҳ.....	15

1. Кириш сүз:

Киргизистоннинг жанубида, айниқса, унинг Ўш худудида 2010 йилнинг июнь ойида рўй берган маҳаллий тўқнашув бу ерда истиқомат қилиб келаётган деярли ҳар бир инсонга катта таъсир кўрсатди. Фожиали воқеаларнинг натижасида 300 дан ортиқ киши нобуд бўлди, икки мингдан ортиқ уй жой ёқилиб вайрон қилинди ва минглаган одамлар ўзлари яшаб келган жойлардан бошқа ерларга кўчишга мажбур бўлди¹. Оммавий тартиб қайта тиклангани билан умумий ахволнинг босқичма-босқич тарзда тартибга солиниш жараёни кузатилди. Бироқ, бу жараён ҳали тўлиқ эмас деган хавотир ва жамиятдаги кўплаб зарур соҳалар эътибор талаб бўлиб ортда қолгандек. Ушбу ҳисоботдан кўзланган асосий мақсад ҳозирги кунда ёши улуғ кексайган кишилар дуч келаётган муаммоларни аниқлаш. Маълумки, ёш болалар ва ногиронлар билан бир қаторда, кексайган кишилар ҳар қандай жамиятда учрайдиган энг заиф ва ёрдамга муҳтоҷ кишилар орасида бўлиб, айнан шунинг учун хам фожиали воқеалар даврида ва улардан кейинги жараёнларда бу тоифадаги кишиларни ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам кўрсатиш жуда ҳам катта аҳамиятга эга. Афсуски, бўхрон талофатларини бартараф қилиш бўйича фаолият олиб борувчи кўплаб ташкилотлар бу ҳолатни тан олмайдилар ёки унга жиддий аҳамият беришмайди.

Ўш худудидаги ёши улуғ кишиларнинг муаммо ва масалаларини ечишга қаратилган харакатлар доирасида ХелпЭйдж Интернэшил халқаро нодавлат ташкилоти “Ёши улуғ кишиларнинг уларнинг ўзларига хос муҳтоҷликларини қаноатландириш, уларни ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам кўрсатишни кенгайтириш” деб номланган қисқа муддатли лойиҳани ишлаб чиқди ва ҳозирда бу лойиҳани амалга оширмоқда. Лойиҳанинг мақсадларига эришиш борасидаги илк қадамларнинг бири қилиб лойиҳага киритилган аҳоли дуч келаётган ҳозирги куннинг ялпи ҳолатини ўрганиб чиқиш вазифаси белгиланди. Савол куйидагича ҳолда берилди: Бугунги Ўш худудидаги заиф ва ёрдамга муҳтоҷ ёши улуғ кишилар дуч келаётган ўзига хос муаммолар қайсилар ва уларни қандай ечиш мумкин? Шу мақсадни ёдда тутган ҳолатда, ХелпЭйдж Интернэшил ташкилоти Марказий Осиёдаги Евросиё Фонди билан ҳамкорликда Ўш худудида кекса ёшдаги кишиларнинг конфликтдан кейинги вазиятдаги ёрдам ва ҳимояга бўлган муҳтоҷлик табиятини ўрганишни мақсад қилган тадқиқот дастурини ишлаб чиқди.

¹ БМТ, **Фавқулодда Ёрдам Мурожаати (2010й, июль)**, 7.

<[http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/VVOS-87MPDL-full_report.pdf/\\$File/full_report.pdf](http://www.reliefweb.int/rw/RWFiles2010.nsf/FilesByRWDocUnidFilename/VVOS-87MPDL-full_report.pdf/$File/full_report.pdf)>

Ўтказилган тадқиқот пировардида батафсил сўровнома шаклида ХелпЭйдж Интернэшил нодавлат ташкилотининг ҳамкор уюмларидан бири, Луч Лотоса, ногирон кишиларга кўмак кўрсатувчи маҳаллий нодавлат ташкилоти томонидан ўтказилди. Тадқиқот натижаларининг таҳлили қўйида баён этилади.

2. Методология:

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг (БМТ) Қочоқлар иши бўйича Бош Комиссарияти (БМТҚБК) ўзининг 1999 йилда қочоқларга кўрсатган ёрдами тўғрисидаги ҳисоботида шундай дейди “ёши улуғ кишиларга хос бўлган муаммоларнинг очик-ойдин мавжудлигини назарда тутган ҳолда, [бу каби кишилар учун] ҳали тузилмаган бошқа бир қочоқ туркумини киритиш маълум даражада ўзини оқлайди. Аникроқ қилиб айтганда, ёши улуғ кишиларга кўпроқ қаратилган чора-тадбирларни ташкилотнинг дастурларини режалаштириш ва уларни амалга ошириш жараёнидаги барча жабхаларга киритиш билан улардан ёшроқ бўлган кишиларга ўз-ўзини таъминлашига ва жамоатдаги ёши улуғ кишиларнинг аҳволини яхшилашга қаратилган ташабусларга кўмак кўрсатиш бўлиб ҳисобланади.”² Юқоридаги изоҳлар орқали БМТнинг Қочоқлар иши бўйича Бош Комиссарияти кексайган кишиларнинг ёрдамга бўлган муҳтожлик табиятини аниқлади. Маълумки, конфликт рўй берган вактда барча кекса ёшдаги инсонлар ёрдамга муҳтож; хусусан, бальзи бирлари жуда ўта заиф ва ёрдамга муҳтож. Ёши улуғ кишиларнинг муҳтожлигини қониқтириш эътибордан четда қолган ижтимоий гуруҳнинг турли турдаги талабларига жавоб бера оладиган йўналтирилган ёндашувни талаб қиласди.

Шуни назарда тутган ҳолда, дуч келган кекса ёшдаги кишилар билан сўроқ-савол ўтказганинг ўрнига уларнинг орасида энг заиф ва ёрдамга муҳтож деб ҳисобланган кишиларга сўровнома тарқатиш йўли орқали улар хис килаётган муаммо ва қийинчиликларни аниқлаш мақсад қилиб белгиланди. Қўйилган мақсадга етишиш борасида, ёши ўта улуғ ва ўзидан кичик ёшдаги ёки ўз уй-жойини мажбур равишда тарк қилган ва оила-аъзоларига ва қариндош уруғларига ёрдам кўрсатишда қўшимча қийинчиликларга дуч келаётган кекса ёшдаги кишиларга эътиборни қаратиш бўйича танлов мезонлари ишлаб чиқилди.

² БМТнинг Қочоқлар иши бўйича Бош Комиссарияти, *Баҳолаи Ҳисоботи: кекса ёшдаги кишиларга ёрдам*. (Женева, 1999й.) <<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/search?page=search&docid=3ae6bd450&query=assistance%20to%20older%20refugees>>

Сўровнома жами 562 кишига тарқатилган бўлиб, уларни сўровномага жалб этишнинг мезонлари қуидагича бўлди:

- 1.) Респондентлар Ўш шаҳридаги июнь фожиалардан бевосита жабр тортган йирикроқ қисмларининг бирида: Черемушки, Фурқат ва Шайтепа ҳудудининг ўзида ҳамда яқин жойлашган Ўзгур, Тулейкен, Кенеш, Жапалак ва Шарқ ноҳияларида (шаҳар четларида) доимий истиқомат қилган бўлиши шарт.
- 2.) Респондентлар ўз оила ва рўзгорларининг бошликлари бўлиши шарт;
- 3.) Респондентларнинг ёши етмишдан юқори ёки эллик бешдан ошган бўлиши ва ўз уйларида ўзи яшаб турган жойини мажбуран тарқ қилган кишиларга вақтинча бошпана берадётган ёки ўз набираларига уларнинг ота-оналари хозирда бошқа ерда яшаётганлиги (ишчи мигрант бўлганлиги) сабабли ғамхўрлик килаётган бўлишлари шарт;
- 4.) Тадқиқотни ўтказувчилардан унга қатнашаётган респондентларнинг 50 фоизини ўзбек миллатидаги кишилар ташкил этишлини талаб этилди.

3. Таҳлил:

Фожиали июнь воқеаларидан бевосита жабр тортганларнинг, айниқса, Ўшдаги аҳолининг бу каби кечирган қийинчиликлардан сўнг қайта оёққа туриб кетиши турлича омилларга, шу жумладан соғлик-саломатлигига, дуч келаётган иқтисодий қийинчиликларга ва ижтимоий жиҳатдан ажратилишига ва бошқа қатор сабабларга боғлиқ. Ёшининг улуғлиги сабабли кексайган кишилар юқорида белгиланган барча уч омилнинг таъсири олдида аксар заиф эканлигива тадқиқот орқали тўпланган маълумотнинг таҳлили бу кўринишнинг хозирда Ўшда мавжуд эканлигини кўрсатди.

Айтсан, респондентларнинг 37 фоизи уларнинг ҳеч қандай маблағи йўқ эканлигини билдиришган. Ушбу ҳолатдан келиб чиқкан ҳолда айтиш мумкинки, Ўшдаги аҳолининг, айниқса, кекса ёшдаги кишиларнинг жуда ҳам заиф ва ёрдамга муҳтоҷ эканлиги тўлиқ намоён бўлади; энг қизиги шундаки, ўрта даромаднинг июнь воқеалари сабабли бир неча бор камайганлиги ҳам эътироф этилган. Бу натижажа қуидаги келтирилган аҳолининг беш турдаги харид қилиш қуввати даражаси бўйича респондентларнинг воқеалардан аввалги ва кейинги даромадларини солишириш борасидаги берган маълумотлари асосида аниқланди (1-сурат). Аслида,

респондентларнинг 30 фоиздан ортиги уларнинг харид қилиш қувватида рўй берган ўзгаришларни белгилашиб, бу ўзгариш натижада уларнинг озиқ-овқат ва кийим-кечак сотиб олишга бўлган имкониятларини йўққа чиқариб, бу гурухдаги кишиларнинг сонини ҳайрон қоларли 71 фоизга етказган (2-сурат).

2-сурат	Июндан олдин	Июндан кейин
Медиана	3	2
Холат	3	2
Фақат озиқ-овқат ва кийим-кечак сотиб олишга құрби етган ахоли фоизи	39.7	71.2

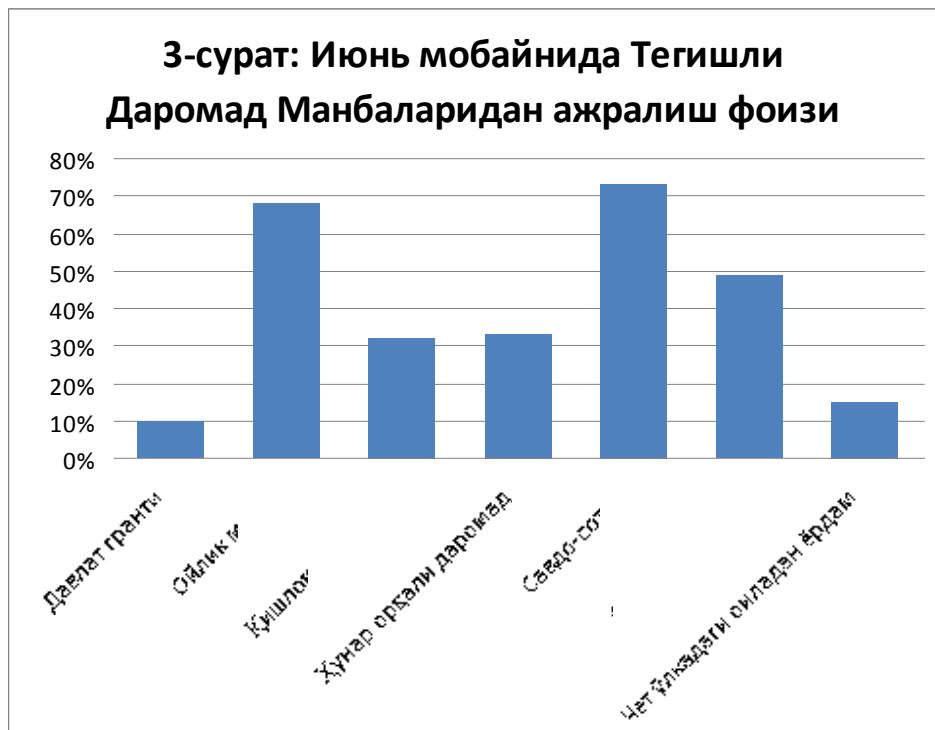
3.1 Даромад:

Іқтисодий қийинчиликлар масаласига келсак, ахоли ўз даромадидан ажралған аниқ бир соҳанинг кенгроқ таҳлили күпроқ маълумотни таклиф этади. Қуида эътиборга лойиқ статистика келтирилади (3-сурат):

- 1.) Воқеаларгача бўлған вақт мобайнида давлат грантларини олиб келган кишиларнинг 10 фоиздан кўпи ҳозирда ҳеч қандай ёрдам олмаётганлигини билдирган. Сўз нафақахўрларнинг кичик бир қисми ҳақида кетаётганини эсга олсак, бу кўрсаткич етарли даражада юкори.
- 2.) Яқин оила-аъзоларининг кўмагини ўз даромад манбаи сифатида кўрсатган 176 кишининг ярми ҳозирда бу каби даромад манбаидан ажралиб қолганини белгилашган.
- 3.) Савдо-сотикни ўз даромад манбаи деб кўрсатган респондентларнинг 73 фоизи (40 кишининг 29) ҳозирда ҳеч қандай тадбиркорлик иши билан шуғулланмай қолганилини билдиришган.
- 4.) Июнь воқеаларигача ойлик маош олиб ишлаган кишиларнинг 68 фоизи (31 кишининг 21) ўз ишидан ажралганлигини айтишган.

Юқорида кўрсатилган соҳаларда кузатилган даромад манбаидан кескин турда ажралиш даромаднинг табиятига қараб турлича сабаблар билан боғлиқ. Бу бўйича келтирилган сабабларнинг намуналари қуидагича: аввалги иш берувчи тадбиркорлар Ўшдаги ишларини ёпишиди, оиласа тегишли бизнес жойлашган бино вайрон қилинган ва керакли қишлоқ хўжалик ашё (ўғитлар) ўғирлаб кетилган. Албатта, ҳисоботнинг мақсади ҳар бир кишининг унгагина хос бўлған муаммосини ечиш эмас; тадқиқотдан ва ҳисоботдан яққол кўриниб турган нарса бу шу йилнинг июнь ойида бўлиб ўтган воқеалар ахоли даромадига ва Ўшдаги олдинги иқтисодий фаол

кекса ёшдаги кишиларнинг мустақил тирикчилигига катта таъсир кўрсатган. Бир вақтнинг ўзида, бевосита ёки билвосита, воқеалар Ўшдаги ёши улуғ кишиларнинг улар давлатдан ва ўз оиласаридан олиб юрган ёрдам ва кўмак кўламига заарли даражада таъсир ўтказган. Иқтисодий заиф ва муҳтож аҳоли билан бирга Ўшдаги ёши улуғ кишилар ҳозирги кунда қийин молиявий ҳолатни бошдан кечиришмоқда.

Юкорида келтирилганидек, июнь фожиалари ахолининг ўз-ўзи таъминлаш қурбига катта таъсир ўтказганлигини кўрсатгани билан, бир савол жавобсиз қолмоқда: бу ҳолат ёши улуғ эркак ва аёл кишиларнинг уларга хос бўлган муаммолар мавжуд бўлган мухитда нимани англатади ва бу каби масалаларни қандай ечиш мумкин? Бу саволга жавоб беришдан олдин, баъзи бир масалаларга баҳо бериш лозим.

Ижтимоий ҳимояга оид зарурият бўйича, респондентлар қуидагиларни сотиб олиш имкониятининг етишмаслиги ёки унинг тамоман йўқлигини билдиришган: озиқ-овқат (46 фоиз), гигиена маҳсулотлари (40 фоиз), дори-дармонлар (35 фоиз) ва тиббий ёрдам (25 фоиз). Кўрсаткичларнинг барчасида, асосан икки ўз-ўзидан маълум бўлган омил, яъни маблағнинг етишмаслиги ва/ёки керакли маҳсулотнинг яхлит тортишлиги деб билдирилган. Берилган маълумотдан истисно нарса бу респондентларнинг қўлида нақ маблағнинг етишмаслигидир, сабаби уларнинг ўртacha нақ пул олишга бўлган имконияти сезиларли даражада камайган ва

аксинча, нақ пул олиш имконияти борлари эса уларга зарур бўлган нарсаларни маҳаллий бозорлардан топа олмаётганидир. Бу ашёларнинг киши саломатлиги ва хавфсизлигига зарурлигини назарда тутган ҳолда бу каби масалаларни ечишнинг муҳимлиги янада аниқлашади.

3.2 Тиббий муҳтожлик:

Тиббий шароитлар дунёдаги кекса ёшдаги кишилардаги муҳтожликнинг асосий сабабларидан бири бўлиб, бу муҳтожлик аслида кўп ҳолатларда сиёсий ёки таббий бўхронлар туфайли кучаяди. Шу сабабли, даволанишга муҳтож бўлганларга имконият яратиш кекса ёшдаги кишиларни фавқулодда ҳолатларда ва ундан кейинги даврда ҳимоя қилиш бўйича фаолият юритаётган ташкилот ва уюмлар учун долзарб вазифа қилиб белгиланиши шарт. Қолверса, тадқиқот натижалари ҳам бу масалани зудлик билан ечиш зарурлигини кўрсатди. Юкорида таъкидлангандек, респондентларнинг 25 фоизи тиббий хизматга бўлган имкониятнинг етишмаслигини ва 35 фоизи эса тиббий дори-дармонларларнинг етишсизлигини билдиришган. Бу ҳолат Ўшдаги заиф ва ёрдамга муҳтож ёши улуғ кишиларнинг тиббий хизматга ва тиббий дори-дармонлардан фойдаланишга бўлган имкониятини яхшилаш зарурлигини маълум қиласди. Тиббий хизмат ва тиббий дори-дармонларга бўлган имкониятнинг чегараланганилиги асосан маблағнинг етишмаслиги билан боғлиқ ва бу кўриниш ажабланарли эмас. Қирғизистонда бошқа ривожланаётган давлатлардаги каби эндемик қашшоқлик туфайли бир қатор тиббий хизмат турлари ва дори-дармонлар ҳаттоқи ўрта ҳол фуқаро учун ҳам қимматга тушади. Бинобарин, ҳозирги етишмовчилик, нестабиллик ва қўрқув ҳолатида заиф ва муҳтож кишиларни уларга ўта зарур бўлган тиббий ёрдамсиз қолдириш уларни тирикчилик ҳаётнинг қийин ҳолатларидан бирига тушиб қолишиларига сабаб бўлиш хавфи бор.

Ўшдаги кекса ёшдаги кишиларнинг тиббий талаблари ҳакида сўзлаётб, асосий эътибор конфликт рўй берган зоналардаги доимий одатий бўлган хасталикларга эмас, балки июнь воқеаларининг ва уларнинг оқибатлари сурункали касалликлар билан оғриган кишиларга тўғридан-тўғри ўтказган таъкидлаш лозим. Заиф кишилар соғлигининг кучли ёмонлашувига икки сабаб - тиббий муҳтожликлар ва тўйимли озиқ-овқатга бўлган талааб бунга яққол мисол бўла олади.,

Респондентлардан қайси ҳолатлар туфайли уларнинг саломатлиги ёмонлашгани ва қандай дори-дармон талааб қилинганлиги ҳақида сўралганда, қон босими айрим касалликлар билан бир қаторда энг кўп қайд этилганлиги маълум бўлди. Тинч ва осойишта ҳаёт даврида ҳам бу каби дори-дармонлар нархининг ўзигина дунёдаги ночор оилалар заҳирасига анча путур етказса,

нотинч, бўхрон пайтда эса бундай кишилар учун дори дармонсиз юриб сабр қилишидан ўзга чора колмайди. Бундан ташқари, стресс билан кун кечиришлик ҳолати конфликтдан сўнги мухитда кўплаб тиббий шароитларнинг ёмонлашишига олиб келиши ва кишиларнинг заифлик ҳолатини ва уларнинг дори-дармонга бўлган талабларини кучайтириши мумкин. Таъкидлаш лозимки, кўпинча аҳамиятдан четда қоладиган муаммо мавжуд бўлиб, у тиббий хизматга бўлган чегараланган имкониятнинг сурункали хасталикларга бўлган таъсири бир ёки уч ойдан кейин ҳам сезилмаслигидадир. Бугунги кунда Ўш аҳолисининг маблағи жуда ҳам чегараланган, стресс даражаси чиндан ҳам юқори; тадқиқот натижалари кўрсатганидек, мухтоҷ аҳоли ўз тиббий заруриятларининг уддасидан ўzlари чиқиш учун курашмоқда.

Ночор парҳез ва овқатланиш қариган чоғда кенг кўламда тўсатдан рўй берадиган юрак хасталиклири, гипертония (қон босимининг ошиб кетиши), остеопороз (суюкларнинг бўшашиши), сурункали ва саратон касалликларнинг турли хиллари билан тўғридан тўғри боғлиқ. Бу нарса эса, ўз навбатида, фавқулодда ёрдам кўрсатувчи уюм ва ташкилотларнинг кўпчилигининг эътиборидан четда қолиб кетди.³ Юқорида белгилаганимиздек, тадқиқотга қатнашган респондентларнинг 46 фоизи қисман ёки тамоман озиқ-овқат харид қилиш имкониятига эга эмасликларини баён қилишган. Шубҳасиз, озиқ-овқат муаммоси бу кишиларнинг парҳези ва шу боисдан уларнинг соғлигига сезиларли таъсир кўрсатади. Бундан ташқари, минтақавий кўринишга хос бўлган ишчи ёши билан боғлиқ сабаб туфайли аҳоли иш излаб бошқа ерларга кўчиб кетмоқда, Ўшдаги кўпчилик ёши улуг кишилар уларнинг қарамогига фарзандлари топшириб кетган ёш болалар билан қолишган ва бу кишиларнинг озиқ-овқат сотиб олиш имконияти уларнинг набираларининг, қолаверса, уларнинг ўзларининг ҳам овқатланишига албатта таъсир кўрсатади.

3.3 Эмоционал ҳолат:

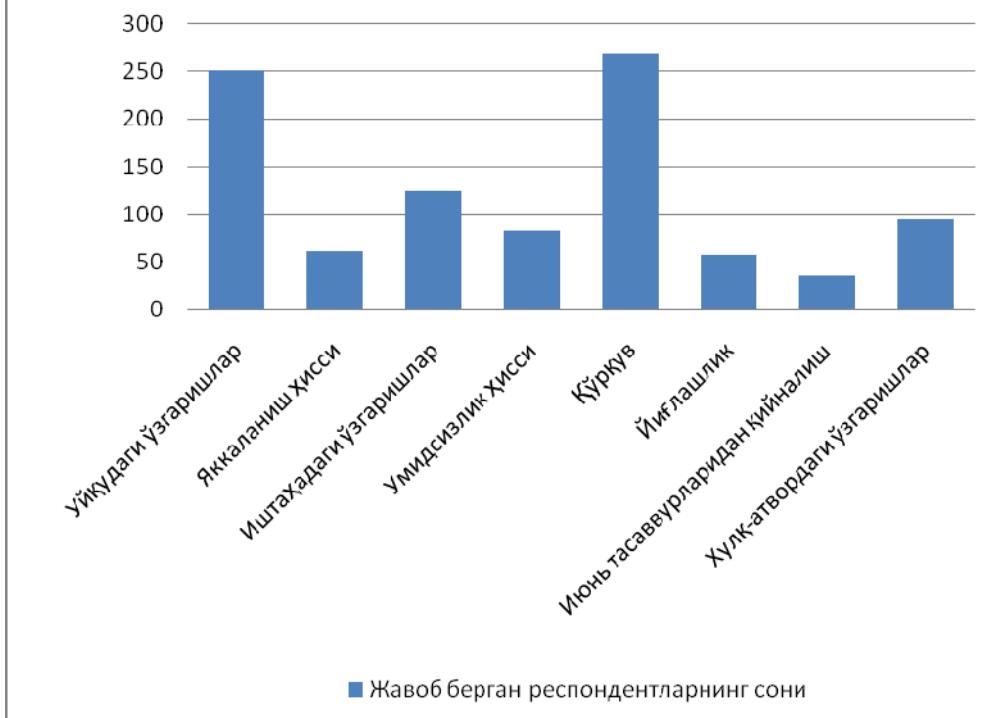
Турмуш тирикчилик учун энг зарур бўлган нарсалардан ва саломатлиқдан ташқари, Ўшдаги кекса ёшдаги кишиларнинг эмоционал ҳолатини ҳам ёдда тутиш лозим. Бутунжаҳон Соғликни Сақлаш Ташкилотининг 2003 йилги кексайиш ва саломатлик тўғрисидаги хисоботида жумладан шундай дейилади “саломатлик касаллиknинг ёки хасталикнинг йўқлиги билан гина эмас, балки кишининг ҳаётдаги қийинчиликларга бардош бериши ва ўзининг жисмоний, ақлий ва

³ Дэвид Хаттон, Кекса Ёшдаги Киишиларга Фавқулодда Ҳолатларда ёрдам кўрсатиш борасида Ҳаракат ва Низом Ишлаб Чиқиши тўғрисида, Франция, Бутунжакон Соғликни Сақлаш Ташкилоти, 2008й), 8

ижтимоий соғлигини таъминлаши билан аниқланади.”⁴ Харакатчанликнинг етишмаслиги, нимжонлик ва яккалик кексайган кишиларни хусусан руҳий-психиологик ҳолатлар олдида заифлашишга мажбур қилади. Шу билан бирга, қўрқув, умидсизлик ва конфликтдан сўнги муҳитда ўз ўзини гина ҳимоя қилаётган ижтимоий тузилмалар жабр тортган кишиларнинг эмоционал яккаланишининг бошқара олиш мумкин бўлган даражасидан улар учун жиддий бўлган масалага айланиши мумкин. Респондентлардан июнь воқеаларидан бери яккаланишининг ва/ёки депрессиянинг янги симптомлари пайдо бўлган ёки бўлмаганлиги ҳақида сўралганда, тадқиқот иштирокчиларидан етарлича жавоб олинди. Чамалаб айтганда, респондентларнинг 50 фоизи уларда қўрқув ҳисси ривожланиб бораётганини ва шу каби ҳолат уларнинг уйқусида ҳам кузатилаётганини маълум қилишган. Шу пайтнинг ўзида, респондентларнинг 20 фоизга яқини иштаҳадаги ўзгаришларни айтишса, яна шунча фоиз иштирокчи ўзларининг хулқ-аворидаги ўзгаришлар ва умидсизлик ҳислари ҳақида баён қилишган. (4-сурат). Бу каби статистиканинг моҳиятига назар кола туриб, бу эмоционал босимнинг жабр тортганларга ўтказадиган келажакдаги таъсирини эсга олиш лозим. Узоқ муддатли депрессия, ўз узига қилинаётган яккаланишининг кучайиши ва тушиб бораётган ўзлик ғурур, ҳаммаси эҳтимол тутилган маҳсулот, бу эса келажак учун яхши хабар эмас.

⁴ Бутунжаҳон Соғликни Сақлаш Ташкилотининг Ғарбий Тинч Океани Минтақасидаги идораси, *Кексайин ва Саломатлик тўғрисида: Ривожланаётган Мамлакатларда Саломатлик Таргеботи*, (Манила, Бутунжаҳон Соғликни Сақлаш Ташкилоти, 2003 й.)

4-сурат: Июнь фожиаларидан сўнги ҳис Қилинган симптомлар

3.4 Ахборот олиш имконияти:

Навбатдаги масала яккаланиш билан боғлиқ бўлиб, у ахборот ва маълумот олиш имкониятидир. Мавжуд бўлган хизматлар тўғрисидаги маълумотни олиш учун бўлган имконият бор ёки йўқлиги сўралганда, тадқиқот иштирокчиларининг 84 фоизи бир овоздан йўқ деб жавоб беришган. Бу борадаги икки кенг тарқалган сабаб, яъни улар берилаётган маълумотни тушуна олмаётганликларини ва шу билан бирга уларнинг ҳолидан ҳеч ким хабар олмаётганлигини билдиришган. Чамаси, улар ўртасидаги маълумот етишмовчилигининг асосий сабаби яккаланишдир. Бу кўриниш респондентлар июнь веқеаларигача томоша қилиб келган ойнаи жаҳон, яъни телестанциялар сонидаги ўзгаришлар тўғрисида ва уларнинг жамоат тадбирларида қанчалик даражада иштирок этишаётганликлари ҳақида сўралганда, яна такрор аён бўлди. Ойнаи жаҳон томошасига тўхталсак, сўралганларнинг 35 фоизи ойнаи жаҳонни июнь ойидан кейин ундан олдингига нисбатан кўпроқ кўра бошлишганини айтишган. Жамила Матураимова, Ўш шаҳрида истиқомат қилувчи 90 ёшли кекса аёлнинг айтишича, бу кўриниш унинг ташқарига чиқишидан кўрқканлиги ва бошқа ҳеч қаёққа чиқмасдан доимо уйда ўтириши натижасида ва шаҳарда қандай ходисалар рўй бераётганини билиш истаги ва шу орқали ўз кўркувини босишига

бўлган харакат туфайли кўпроқ телевизор кўраётганини маълум қилган. Жамоат тадбирларида иштирок этиш борасида, сўралганларнинг 30 фоизи маросимларга камроқ қатнашаётганлигини билдирган бўлса, уларнинг 24 фоизи эса олдингига нисбатан кўпроқ тадбирларда иштирок этишаётгалигини маълум қилишган. Бу икки фикрнинг қарама қаршилиги ва Матураимова хонимнинг айтишича, аҳолининг шаҳарда нималар бўлаётганини сўраб билиш истаги жуда баланд, лекин шу билан бирга улар ўз уйларидан ташқарига чиқиб маълумот олишда ўз хавфсизлигидан хавотир олишади. Хавф-хатардан ҳоли бўлган жамоат тадбирларига қатнашишни тарғиб қилиш ва улар тўғрисида аҳолига маълумот тарқатиш бу тоифадаги заиф ва муҳтоҷ кишиларни қайта жамоат ҳаётида иштирок этишга рағбатлантириши ва уларнинг жамоат билан ҳамнафас бўлган ҳолда ахборот ва маълумотга олиш имкониятини яхшилаши мумкин.

3.5 Ҳужжатлар:

“Ёши улуғ кишиларнини уларга хос бўлган муҳтоҷликларини камайтириш ва уларни ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам кўрсатишни кенгайтириш” лойиҳасининг асосий ташабbusларидан бири жабрланган аҳолининг ижтимоий ҳимоя механизмларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлиши учун уларни керакли ҳужжатлар билан таъминлаш эди. Тадқиқ қилинган гурӯҳ ичida бу масала статистик жиҳатдан аҳамиятга эга эмас деб эътироф этилди. Бинобарин, бизнинг тадқиқот хусусан уй жойи ёниб вайрон бўлган кишиларни алоҳида қамрамаганлиги сабабли бу борада ҳеч қандай кутилмаган натижажа олингани йўқ. Бундан ташқари, ижтимоий хизматдан фойдаланиш имкониятининг заиф ва муҳтоҷ кишиларнинг ҳаётига бевосита таъсирини назарда тутган ҳолда, бу каби имкониятдан фойдаланиш учун уларни зарур бўлган ҳужжатлар билан таъминлаш муҳокама талаб қилмас масала.

3.6 Мактабдаги дарсларга қатнашиш:

Яқинда, Ўш ҳудудида истиқомат қилувчи ота-оналар ўз фарзандларини хавфсизлик мuloҳазаларидан келиб чиқсан ҳолда сентябрь ойида қайтадан иш бошлаган маҳсус ўрта билим мактабларига юбормасликари ҳакида тарқалган маълумот юзасидан хавотир билдирилган эди. Сўровномада иштирок этган фарзандлари мактаб ёшидаги ота-оналарнинг 2 фоиздан камроғи ўз болаларини мактабга юбормасликларини билдиришган. Шубҳасиз, бу кўрсаткич аввалроқ ҳабар қилинган хавотирга солиштирма даражада унчалик юқори эмас ва аҳволнинг барқарорлашиб бориши билан қолган ўқувчилар ҳам мактабга қайтишади деб умид қиласиз.

3.7 Миллатига/Жинсига қараб тақсимланиш:

Июнь ойидаги түқнашувнинг марказида минтақанинг икки йирик миллатига мансуб гурухнинг - қирғиз ва ўзбек мансуб кишилар ўртасида фарқ ажратилди. Шу боис, ўзбек ва қирғиз миллатига мансуб кекса ёшдаги муҳтож кишиларнинг ҳозирги ахволини таққослаш зарур деб топилди. Тадқиқот натийжаларига кўра, конфликтдан сўнги муҳиттада миллатларнинг ўртасидаги фарқ сезиларли даражада катта эмаслиги аниқланди.

Маълум қилинган яккаланиш ва депрессия симптомлари, қўрқув ва хавотир билан бирга ҳисоблаганда, қирғиз ва ўзбек миллатига мансуб кишиларнинг ўртасида озиқ-овқат ва тиббий хизматдан фойдаланиш имконияти озми-кўпми teng эканлиги маълум бўлди. Лекин, даромад борасида ахволни бир хил деб бўлмайди. Юқорида айтилганидек, тадқиқот гурухининг ўртасида респондентларнинг 37 фоизи пул ишлаш имконияти йўқлигини белгилашган. Бироқ, бу натийжа сўралганларнинг миллатига қараб бўлиширилганда, қирғиз миллатига мансуб кишиларнинг фақатгина 20 фоизи пул масаласидан шикоят қилган бўлса, бу кўрсаткич ўзбек миллатига мансуб респондентларнинг жами бўлиб 55 фоизини ташкил килди. Тиббий дори-дармонларни сотиб олиш имкониятига тўхталсак, бу даромад қисми билан боғлиқ бўлганлиги сабабли олинган натийжалар ажабланарлисиз равишда, юқорида берилганидек, 23 фоизи қирғиз миллатига мансуб ва 53 фоизи эса ўзбек миллатига мансуб кишилар дори-дармон олишда молиявий қийинчиликларга дуч келишаётганлигидан шикоят қилишган.

Жинс борасида эса кўп маълумот тўплангани йўқ. Айтилган муаммоларнинг иккала гурух ўртасида озми-кўп teng учраши кузатилади. Биргина мустасно мавжуд бўлиб, аёл кишилар маълум бир даражада оммадан ажralганлик ва депрессия белгиларидан эркакларга қараганда кўпроқ шикоят қилишган. Демак, орадаги фарқ катта эмас ва ўз-ўзидан кўриниб тургандек улар кўпроқ қийинчиликни бошидан кечиришаётгани, teng даражада ўзларининг қалбида кечаётган ҳолатни очиқласига тан олишга хусусан “Йигладингизми?” деган саволга ҳам жавоб беришга тайёр эканликларини намоён қилди.

4. Якунловчи изоҳ:

Ўтказилган тадқиқотнинг натийжалари шуни кўрсатдики, Ўш худудидаги қўплаб кекса ёшдаги кишилар ҳозирги кунда кучли бир ёвуз айлананинг қопқонига тушиб қолишгандай. Июнь ойида бўлиб ўтган воқеаларнинг бевосита иқтисодий таъсири қўрқув ва ўз-ўзидан пайдо бўлган яккаланиш қўплаб кишиларнинг даромад манбаидаги катта йўқотишларга ва ўртадаги ижтимоий

ришталарнинг узилишига сабаб бўлди. Шу навбатда, даромаднинг ва ижтимоий кўмакнинг бу тарзда йўқолиши уларнинг аллақачон ночор бўлган ресурсларига оғир босим ўтказди ва натижада уларнинг зарурий озиқ-овқат, дори-дармон ва хўжалик молларини сотиб олиш имкониятини жиддий тарзда чегаралаб қўйди. Озиқ-овқатнинг етишмаслиги ночор овқатланишга олиб келиши мумкин ва бу нарса керакли дори-дармоннинг етишмаслиги билан қаторда кишиларнинг саломатлигига, айниқса, тобора яқинлашиб келаётган қиш давомида жиддий зиён етказади. Ўз навбатида, ёрдамга муҳтоҷ заиф кишиларнинг ўз соғлик-саломатликларини асрашга бўлган қуввати уларнинг ўз муомала тармоқларини қайта тиклашдаги ва ўз ўзини таъминлашдаги саъй ҳаракатларига таъсир кўрсатиш эҳтимоли бор.⁵

Ҳар қандай прогрессдан олдин, кекса ёшдаги кишиларнинг, айниқса, уларнинг орасидаги энг заиф ва ёрдамга муҳтоҷларининг аҳволи Ўш ҳудудида ҳозирги ҳолатни яхшилаш борасида фаолият кўрсатаётган барча ташкилотлар томонидан тан олиниши лозим. Тан олингандан сўнг бу тоифадаги кишиларнинг баъзи бир кечикириб бўлмас масалаларини ечиш учун керакли чора тадбирларни амалга ошириш билан олдинга қадам ташлаш мумкин. Биринчи галда тан олиниши лозим бўлган нарса муҳтоҷ кишиларнинг асосий муаммолари бир бири билан ўзаро боғлиқ эканлигидир. Кўзга яққол ташланадиган муаммо иқтисод масаласи бўлиб, ҳаттоти энг оддий енгилликлар ҳам аҳолининг озиқ-овқат, кийим-кечак, тиббий хизмат ёки дори-дармонлардан фойдаланиш имконияти улар ҳозирда дуч келаётган иқтисодий босимни енгиллаштиради, яқин келажакдаги имкониятларини кенгайтиради ва уларга бўлган эътиборни қайта тикланишига сабаб бўлади.

Ҳозирги кунда бу кишилар дуч келаётган қийинчиликларнинг қоқ марказида даромаднинг етишсизлиги масаласи турибди. Июнь ойидаги уй-жойларнинг вайрон бўлиши ва фожиали фоқеаларнинг комбинациясидан ҳосил бўлган бир бирига бўлган ишончсизлик муҳити Ўш ҳудудидаги иқтисодий фаолиятнинг деярли тўхташига сабаб бўлди ва унинг илгариги ҳолатига яқинроқ бўлса да келиши учун бир мунча вақт талаб этилади. Бир томондан, бу кўриниш бугунги Ўшдаги оддий ҳаётий ҳақиқат, ва шу сабабдан ҳам иқтисодий қайта тикланиш жараёни аста секинлик билан кечиши кутилади. Бошқа томондан олганда, қайта қуриш ва тикланиш, айниқса, кексайиб қолган кишиларга қаратилган ва уларни саросимага туширувчи лойихалар аксарият ўз-ўзини бундан олдин таъминлашга қодир бўлган ёши улуғ кишиларнинг катта ёрдамсиз бурунги қудратни ўзларида қайтадан тиклай олиши амри маҳол.

⁵ Ҳаттон, Кекса Ёшдаги Киишилар Фавқулодда Ҳолатларда, 4.

Яқин келажакда, иқтисодий қайта тикланишдаги катта муаммони ечишнинг ўзи эришиб бўлмайдиган вазифадек туюлади. Бинобарин, Ўш худудидаги қари ёшдаги эркак ва аёлларнинг ўта чегараланган ресурсларининг танг аҳволини енгиллаштириш бажариш мумкин бўлган ишлардан биридир. Кириб келаётган қишига қаратса жисмоний ва эмоционал саломатлик, ишончли ва ҳамён кўтаргулик озиқ-овқат молларининг қишига тайёргарлик кўришда етарли бўлиши ва сурункали хасталиги бор кишиларга дори-дармондан кенгайтирилган тарзда фойдаланиш имкониятини яратиш, айниқса, қон босими ошиб кетиши ва бундай стрессни тўла шароитда олдиндан билиш мушкул бўлган юрак хасталиклари учун приоритет ҳаракат режалари тузилиши лозимлиги шубҳасиз. Бу ёрдамсиз кўплаб кекса ёшдаги мумкинчилиги аллақачон чегараланган заиф ва муҳтож кишилар келаётган қишининг қирчиллама совуғига бардош бера олмаслиги мумкин. Бундан ташқари, маҳаллий кекса ёшдаги кишилар психолог каби соғлиқни сақлаш ходимларининг хизматидан фойдаланиш имконини берадиган ва яна улар учун қандай бошқа хизмат турлари мавжуд эканлигидан хабар берувчи “дўстона муҳитлар”ни анъанавий ҳукуматдан ва диний тузилмалардан ташқари холда ривожлантиришни илтимос қилишиди.

Ўтказилган тадқиқот ва унинг натижалари тўғрисидаги ушбу ҳисботнинг мақсади бугунги кунда Ўш худудидаги ёши улуғ ёрдамга муҳтож кишиларга хос бўлган муаммоларнинг табиятини ўрганиш билан уларга ёрдам кўрсатиш ишидаги ХелпЭйдж Интернэшил ташкилотининг фавқулодда холатлар бўйича гурухи ва шунинг билан бирга худудда фаолият юритаётган бошқа халқаро ташкилотларнинг саъй ҳаракатларини жонлантириш мақсад қилиб белгиланди. Ўтказилган тадқиқот натижалари кўплаган муаммоларнинг, эмоционал, ижтимоий ва таъминот ҳолатига оид масалаларнинг мавжудлигини кўрсатди. Аслида, Ўш худудида истиқомат қилаётган ёши улуғ кишилар дуч келаётган энг асосийси муаммо бу уларнинг ҳозирги иқтисодий аҳволи. Тадқиқотга кўра, аҳоли бошдан кечираётган иқтисодий қийинчиликлар етарли даражада кўп ва бу ҳолат энг заиф ва ёрдамга ўта муҳтож кишиларнинг анчагина катта қисмига уларнинг ўз ўзи ва оила аъзоларини озиқ-овқат ва кийим-кечак билан таъминлаш имкониятига терс таъсир кўрсатади. Тадқиқот доирасида маълум қилинган муаммо ва масалаларнинг кўлами анча кенг; бу эса ўз навбатида келажакка бўлган прогноз ва энг асосий масала ҳам шунда. Олдинда қиши ҳам яқинлашиб келмоқда ва тадқиқотдан келиб чиқсан ҳолда айтиш мумкинки, худуддаги заиф ва ёрдамга муҳтож аҳолининг кўпчилик қисми қишининг қирчиллама совуғига ҳеч қандай бир бошпанасиз, етарли кийим-кечаксиз ёки тиббий дори дармонсиз ва, энг аянчлиси, ҳеч қандай маблағсиз қуруқ чўнтак, егулик ҳеч вақоси йўқ бўймабўш шкаф ва ошқозон билан дуч келишидир.

Ўш ҳудудига узок муддатли тинчликни қайта олиб келиш учун бу ерда қайта тикланиш ва қайта қуриш ишлари зарур бўлади, лекин ҳозирги шароитда заиф ва ёрдамга муҳтож кишиларни ёдда тутиб уларнинг ана шу тинчликка етишишишлигини таъминлаб бериш зарур. Ушбу ҳисоботда келтирилган маълумот ва натижаларни Ўш ҳудудида яқин келажакда ёрдам дастурларини лойиҳалаштираётган ҳар бир уюм ёки ташкилотларга назарда тутишини қатъий равишда тавсия этамиз ва заиф ва муҳтож кишиларнинг дуч келаётган қийинчиликларини очишда бирор бир чора топилишига умид қиласиз.

ХелпЭйдж Интернэшил ёши улуғ кишиларга муносиб равиша, хавф хатардан холи, актив ва соғлом ҳаёт кечириши учун уларнинг ҳақ-хуқуқларини талаб қилишда, уларни камситишга қарши чиқиш ва камбағалликдан кутулишда кўмак кўрсатади.

Миннатдорчилик

Ушбу тадқиқотни ўтказишида кўрсатган ёрдами ва ҳамкорлиги учун Марказий Осиёдаги Евросиё Фондига ва Ўшдаги Луч Лотоса нодавлат ташкилотига ўз миннатдорчилигимизни билдирамиз.

Ушбу ҳисобот БМТнинг Қочоқлар иши бўйича Бош Комиссариятининг маблағи эвазига амалга оширилган “Ёши улуғ кишиларга хос бўлган муҳтоҷликларни камайтириш ва уларни ҳимоя қилиш ва уларга ёрдам кўрсатишни кенгайтириш” лойиҳаси доирасида чоп этилди.

ХелпЭйдж Интернэшил ташкилотининг Шарқий
Европа ва Марказий Осиёдаги Ваколатхонаси
томонидан чоп қилинди.

Тел: +996 (0312) 66 46 36

kyrgyzstan@helpageinternational.org

www.helpage.org

Қирғизистон Республикаси, 720040 Бишкек шаҳри,
Абдрахманов кўчаси 204, 4-қават

Барча авторлик хуқуқлари ҳимояланган © 2010 ХелпЭйдж Интернэшил

Қайд қилинган хайрия рақами: 288180